

107439

"NASJONALISMEBEGREPET I NYERE
ANTROPOLOGISK FORSKNING"

PRØVEFORELESNING HOVEDFAG SOSIALANTROPOLOGI

EVA KLINGENBERG

SEKSJON FOR SOSIALANTROPOLOGI, ISV, UITØ
VÅREN 1994

*Obs.: Bl. a. om Urickshug. (Saml. s. 77)
Mottatt av Arne Håkon Thomassen 2/10-94.*

"Nasjonalismebegrepet i nyere antropologisk forskning."

Det var egentlig ingen stor overraskelse å få utdelt en prøveforelesningstekst om nasjonalisme, for dette er et tema som det kunne vært nærliggende å skrive om siden jeg fokuserer så sterkt på etniske og historiske prosesser.

Empirien min viste også at nasjonalisme ikke er et fenomen som en kan forholde seg lettvinntil, og dersom jeg hadde skrevet mere om nasjonalisme er jeg redd fokus i oppgaven hadde dreid bort fra de poenger og sammenhenger som jeg synes det var viktigst å poengtere. Men dette vil jeg ikke gå nærmere inn på her, fordi dette er noe jeg sikkert skal snakke mere om litt senere i dag.

Nasjonalisme er et begrep "alle" mener noe om, og det ble jeg i alle fall klar over da jeg fikk utdelt denne prøveforelesningsteksten. De fleste som fikk vite at jeg skulle snakke om nasjonalisme kom umiddelbart med mange gode råd, og med egne både emiske og etiske betraktninger rundt begrepet. Du må snakke om kontraster, det handler om vi - dem problematikk, og du må i alle fall si noe om OL, og om innvandrere og om samer.

Du kan jo snakke om flagget og 17-mai. Nasjonalisme? Er ikke det "gutteantropologi"? Handler det ikke egentlig om emosjoner, og det er vel et moderne fenomen? Det handler om makt, og du må huske på at det er et relasjonelt begrep. Det er jo ikke så rart at du må snakke om nasjonalisme når du har skrevet om etnisitet, var det også en som sa.

Alle disse kommentarene kan sies å ha noe med nasjonalisme å gjøre, og de synliggjorde i alle fall at det viktigste var å forsøke å avgrense hva jeg skulle og ikke skulle snakke om, for det er vanskelig å snakke om alt på førtifem minutter.

En annen ting som ble klart var at jeg likevel måtte sette meg mere grundig inn i antropologers forhold til nasjonalisme, selv om jeg hadde valgt å unngå en slik diskusjon i oppgaven.

Jeg har delt forelesningen i tre deler, og jeg vil først i del 1 gi en teoretisk gjennomgang av noen av de poenger jeg mener er sentrale i andres arbeider om nasjonalisme. Nasjonalisme anses for å være en ideologi, og er i likhet med ideologibegrepet en analytisk abstraksjon.

Hvilke koblinger som er interessant å se i relasjon til nasjonalisme begrepet er et empirisk spørsmål.

Deretter følger del 2, der jeg vil gi en nærmere beskrivelse av forholdet mellom begrepene nasjonalisme og etnisitet. Det er på dette området jeg mener antropologer har noe spesielt å bidra med, fordi deres kobling mellom nasjonalisme som ikke kan sies å være et antropologisk begrep, med etnisitet som helt klart er et antropologisk begrep - også kaster et nytt lys over etnisitetsbegrepet. Spesielt med tanke på forståelsen av relasjonen mellom majoriteter og minoriteter i ulike kontekster.

Jeg kjenner best til Thomas Hylland Eriksens arbeider om nasjonalismebegrepet i et antropologisk perspektiv, og baserer meg derfor mye på hans analytiske koblinger og poenger.

Forholdet mellom samer og nordmenn brukes flere steder i forelesningen for å illustrere viktige poenger. Dette er bevisst, for å unngå at nasjonalisme hele tiden bare knyttes til empiriske eksempler som handler om "de andre".

I forelesningens del tre vil jeg komme med et empirisk eksempel fra den kontekst jeg har arbeidet i i Østerrike, og jeg vil her si noen ord om hvilke relasjoner og prosesser det kunne vært interessant å forfølge nærmere dersom jeg hadde skrevet mere om nasjonalisme i oppgaven min.

Hva jeg skal si avslutningsvis vil jeg komme inn på i avslutningen.

Jeg går nå over til del 1, og vil her gi en gjennomgang av noen viktige teoretiske poenger i forbindelse med forståelsen av nasjonalismebegrepet.

Begrepet nasjonalisme skifter karakter etter hvor man står, og det er et begrep som det er helt usedvanlig vanskelig å få tak på - det er uklart, mangfoldig, og det er vevet inn i motstridende politiske strømninger.

Nasjonalismen kan sammenlignes med regnbuen. Den favner hele fargespekteret, alle nyansene fra den private hjemstavnsfølelse, til det kollektive hat mot "de andre". Og som i

regnbuen er overgangene uklare og jevne, selv om kontrasten mellom ytterpunktene er like klar og distinkt som mellom blått og rødt.

Waage sier at sett "innenfra", som opplevelse, er nasjonalismen alltid en aktivitet for å forsvare, utbygge og utdype et gitt, følelsesmessig fellesskap, et forsvar for den kulturelle og politiske gruppe man føler seg hjemme i. Sett "utenfra", er den avsondrende og til tider diskriminerende. Vi kommer den antagelig nærmest om vi lar alle betydningsnyansene inngå i begrepet.

Det virker ikke som om det er mulig å reise tette skott mellom den "sympatiske" og "usympatiske" nasjonalismen verken på et faglig eller følelsesmessig grunnlag, og det er grunn til å anta at årsakene til at nasjonalismen i en sammenheng virker demokratiserende og forenende og i en annen diskriminerende og despotisk, ligger i de historisk gitte forutsetninger og i elementer som påvirker utviklingen av den konkrete nasjonalismen.

Litt om nasjonalismebegrepets tverrfaglige karakter.

Nasjonalisme er en analytisk konstruksjon, og begrepet nasjonalisme blir brukt i blant annet antropologiske, stats-vitenskapelige, historiske og sosiologiske arbeider. Nasjonalisme er ikke primært et antropologisk begrep på lik linje med for eksempel etnisitet, og derfor refereres det ofte til faglige bidrag skrevet av ikke-antropologer i antropologisk litteratur om nasjonalisme. Jeg har tildels basert denne forelesningen om nasjonalismebegrepet i nyere antropologisk forskning på arbeider av ikke-antropologer, fordi grensene mellom fag og litteratur om nasjonalisme er uklar.

Nasjonalisme som ideologi blir sjelden diskutert uten at det kobles til begrepene stat og nasjon. Jeg vil her kort og skissemessig kommentere disse koblinger, fordi det er vanskelig å teoretisere rundt nasjonalismebegrepet uten at koblingene til stat og nasjon nevnes.

Her kan det først passe å komme med en avgrensning av hva jeg regner som nyere antropologisk forskning på dette området, og hvilke teoretikere som er sentrale.

Anderson, Gellner, Giddens, Kapferer, Hobsbawm, Smith, Hylland Eriksen, Østerud og

Waage er noen sentrale teoretikere som alle har skrevet om nasjonalisme, men innenfor nyere antropologisk forskning er det Anderson og Gellners bøker fra 1983, "Imagined communities" og "Nations and Nationalism" som i dag kan regnes som klassikere. "Alle" refererer til disse to forfattere.

Det er selvsagt ikke mulig å her referere hva alle disse ulike teoretikere står for, og langt mindre vurdere deres teoretiske bidrag i forhold til hverandre, derfor er de utdrag som her blir presentert svært skissemessig, min kobling mellom enkelte hovedpoenger i spesielt Anderson, Gellner, Hylland Eriksen og Waages arbeider om nasjonalisme.

Tittelen på forelesningen sier eksplisitt nyere antropologisk forskning om nasjonalisme, men jeg synes det har vært lettere å se viktige koblinger som er gjort i antropologiske arbeider på dette området også ved å lese litt om nasjonalisme skrevet av andre enn antropologer. Det kan jo også tilføyes at boka: "Imagined communities" av historikeren Benedict Anderson, regnes som en like viktig klassiker blant antropologer som Gellners bok: "Nations and Nationalism".

Gellner henter empiriske eksempler fra hele verden som han kobler analytisk til nasjonalismebegrepet, og han gjør historiske koblinger med store sprang i tid. Hans empiriske eksempler er også hentet fra ulike tidsepoker. Anderson kobler også på lignende måter som Gellner empiri og historie fra ulike steder og fra ulike tidsepoker. Og det er vel unødvendig å tilføye at for historiker Anderson er historie viktig.

Gellner hevder at den nasjonalistiske ideologi er oppstått som en reaksjon på industrialiseringen og løsrivelsen av mennesker fra tidligere lokale tilknytninger og identifikasjoner. Industrialiseringa innebar stor geografisk mobilitet, samt at langt flere mennesker ble deltakere i det samme økonomiske og politiske systemet. Nasjonalismen ble en alternativ ideologi som ble i stand til å organisere og disiplinere mennnesker effektivt på en lignende måte som slektskap, føydalisme og religion tidligere hadde gjort.

Gellner mener også at nasjonalismen er en ideologi som går inn for at kulturens grenser skal være sammenfallende med statens grenser. Det vil si at en bestemt "kultur" skal være nedfelt

i staten. En nasjon er i følge Hylland Eriksen en etnisk gruppe hvis ledere enten har oppnådd eller strever for å oppnå en stat der denne gruppen er politisk hegemonisk.

Nasjoner, i likhet med etniske grupper kan bare skapes innenfra, men hva skal til for at samspillet mellom stat, nasjon og nasjonalisme skal fungere?

Nasjoner henter normalt sin legitimitet fra etnisitet, og planter denne etniske identiteten i nasjonalstatens symbolikk og organisering. Dersom dette skal lykkes må den nasjonale identitet de forsøker å skape ha troverdighet, det vil si at flertallet av nasjonens medlemmer må overbevises om at de er et folk, at alle statsborgerne tilsammen utgjør en nasjon.

Vanligvis lykkes dette ved at det argumenteres for at nasjonen er et gammelt fellesskap, og det vises gjerne til et språklig, religiøst eller annet historisk fellesskap som grunnlag for nasjonen.

Nasjonalismen er et europeisk begrep, og røttene til nasjonalismen er i første rekke fransk og tysk. Vi sier gjerne at den politiske nasjonalisme har sin rot i den franske revolusjon og kampen for menneskerettighetene, mens den etnisk orienterte nasjonalismen har sin opprinnelse i den tyske tenkeren Herders skrifter, om språkets grunnleggende betydning for individenes og kollektivets selvforståelse. Derfor blir det ofte sagt at nasjonalismen har røtter både i opplysningstidens verdensforståelse, som la vekten på det fellesmenneskelige i rasjonalitet og fornuft, og i romantikkens reaksjon på fornuftdyrkelsen. Romantikken fremhevet det spesifikke framfor det almene, det irrasjonelle og organiske framfor opplysningstidens ideal om fornuft og mekanikk, drømmene og fortidens heroiske dæder framfor tro på fremtiden.

Nasjoner bruker ofte metaforiske slektskapsideologier som legitimitet for at de finnes. Nasjoner har behov for å skape solidaritet mellom mange mennesker, og Anderson har derfor omtalt nasjonen som et "forestilt fellesskap". Dette betyr ikke at nasjonen er mer "oppdiktet" enn andre fellesskap, men at den er abstrakt og postulerer enhet og fellesskap mellom et stort antall mennesker som aldri vil kjenne hverandre personlig. Selve fellesskapet, nasjonen er usynlig: det kan ikke observeres, og man må klare å forestille seg at det finnes.

Nasjonalisme er derfor avhengig av effektiv spredning av nasjonal ideologi for å fortelle innbyggerne at de tilhører nasjonen, og i denne sammenheng har massemediene og et moderne utdanningsvesen stor betydning slik både Anderson og Gellner har vist.

Det er også nødvendig å skape kontraster mellom grupper for at det skal være mulig å bygge nasjoner. Kontrastene skaper markante grenser, og innen rammen av det abstrakte nasjonale fellesskap kan en nasjonalistisk ideologi legitimere konkurranse, konflikt og krig mellom individer som slett ikke har noe personlig utestående med hverandre.

Dersom nasjonalisme som ideologi skal kunne betegnes som vellykket må den representere en etnisk gruppe på statsnivå, og det vil da være samsvar mellom en kulturell gruppe og en politisk enhet som er virkeliggjort i en eksisterende nasjonalstat i følge Hylland Eriksen. Dette er et bilde, eller et kart over den nasjonalistiske ideologi, som svært sjelden stemmer overens med den sosiale realitet, eller terrenget.

Dette er et viktig poeng som jeg vil komme tilbake til flere ganger.

I følge Gellner finnes det grovt regnet 8000 språk i verden og 200 eksisterende stater, og da sier det seg selv at den vellykkede nasjonalistiske ideologi som overfor er skissert der det er tegnet en statsgrense rundt en etnisk gruppe som føler seg som et folk, eller en nasjon ikke er mulig å realisere så mange steder uten problemer. Både Gellner og Anderson betoner det moderne ved nasjonalismen og det "oppdiktete" og abstrakte ved nasjonen. Eksempelvis får nasjonale symboler som bunader i Norge en annen betydning i den moderne kontekst enn de hadde opprinnelig. Norsk nasjonalisme ble utviklet i perioden 1814 til 1905, og hadde særlig mange tilhengere i byene i følge Østerud. Våre nasjonale symboler er inspirert av natur og bondeliv, og folkedrakter, folkemusikk og bondemat ble etterhvert nasjonale symboler også for alle de som ikke hadde vokst opp med slike skikker.

Byfolk har definert visse varianter av bondekulturen som nasjonal kultur. Dette var på mange måter genialt, fordi det vektlegger det kulturelle fellesskapet mellom by og land som er et fundamentalt trekk ved nasjonalisme, fordi den er en ideologi som postulerer at alle nasjonens medlemmer har felles kultur.

Åpningsseremonien fra OL på Lillehammer viste at dette er noe vi ennå tror, eller vil tro her i landet. I 1994 er det viktig å fremheve at det bor samer i Norge, og det var derfor funnet plass til noen samer med kofte og rein i åpningsseremonien sammen med hundrevis av folkedraktkledde norske nordmenn som kom inn med hest og slede for å danse og spille folkemusikk.

Bonderomantikken er fremdeles en viktig bidragsyter til nasjonale symboler, og telemarkstilen på ski er snart blitt en form for skisport som er mer populær enn alpint, og en skal helst ha på seg klær i vadmél og ull når en kjører telemark.

Mens jeg allerede er inne på dette med OL, kan det kanskje passe med en liten historie som stod som leserinnlegg i Dagbladet for noen dager siden. Historien refererer til en samtale mellom mor og datter, som snakker om hvilket fantastisk arrangement OL på Lillehammer har vært. Og de er begge to veldig stolt over å være norsk. Men, det er et stort men i historien, for den ene av kvinnene hadde nemlig observert at noen pakistanere åpenlyst hadde stått og heia på Koss inne på et kjøpesenter i Oslo!

Det er jo forståelig at det er irriterende at pakistanere heier på Koss, vår Koss! Men jeg lurer på om det er OK for norske nordmenn at samer heier på Koss? Dette er ikke et enkelt spørsmål som dere sikkert forstår, for hvor skal vi sette grensen for hvem som skal få lov, eller ikke få lov til å heie på Koss?

Jeg vil nå gå over til forelesningens del to, og jeg vil her snakke litt om forholdet mellom nasjonalisme og etnisitet, fordi det etter mitt syn er her antropologer har kommet med et viktig bidrag til forståelsen av nasjonalisme som ideologi sett fra et antropologisk perspektiv.

Studiet av nasjonalisme kan lett fremstå som en blanding av historie, idehistorie og statsvitenskap - det dreier seg om abstrakte prosesser som foregår i en kjempemessig skala. Antropologiens styrke i studiet av abstrakte ideologier som nasjonalisme, er fagets tradisjon med å forstå fenomener i forhold til videre kontekster, samt troen på at det er bryet verd å studere lokalt liv i følge Hylland Eriksen.

Ved å koble begrepene etnisitet og nasjonalisme har antropologer blitt i stand til empirisk å identifisere sosiale prosesser som viser at en analytisk kan finne mange likheter mellom disse beslektede ideologiene, men de kan også være i konflikt med hverandre. Som tidligere nevnt kan en nasjonalistisk ideologi defineres som en etnisk ideologi som på vegne av den etniske gruppen krever en stat, men i praksis blir denne grenseoppgangen mer problematisk, fordi det for eksempel finnes etniske grupper som ønsker og arbeider for språklige og andre kulturelle rettigheter innenfor en eksisterende stat. Både samer og slovenere i Østerrike kan sies å være eksempler på grupper som arbeider for sine rettigheter som minoriteter innenfor en nasjonal-stat.

Dersom vi tenker oss at sametinget som er underlagt det norske storting startet en prosess der de arbeidet for at enkelte deler av Norge skulle underlegges samisk styre og kontroll, er det nærliggende å tro at dette ikke ville la seg gjennomføre med støtte fra norske myndigheter. Hvor skulle grensene trekkes, og hva med de nordmenn som da ble boende innenfor grensene til det som da ble samisk territorium?

Skulle samene ha full suverenitet i noen områder måtte de jo ha eget politi og en egen domstol også. Nå tenker dere sikkert at dette eksempelet er søkt, men er det det? Samene har i løpet av ganske kort tid fått økte rettigheter på flere områder, noe jeg tror blant annet skyldes det arbeid som er gjort av deres dyktige politikere som nå behersker både de samiske og de norske kulturelle kodene. Dette har gjort de i stand til å forhandle med norske politikere på deres premisser, og samene har etterhvert fått mer gehør hos norske myndigheter.

Om dette er veien å gå for en etnisk minoritet vil jeg ikke gå inn på her, men samisk flagg og samisk nasjonaldag er realiteter som på symbolplanet viser at norsk, nasjonal symbolikk blir kopiert.

Samene er på lik linje med andre etniske minoriteter en fragmentert gruppe, men de har i motsetning til mange andre minoriteter god kontakt med majoriteten på ulike nivåer, og de har kommet langt i sitt arbeid med å organisere samisk etnopolitikk gjennom sametinget, et organ som kan snakke på vegne av alle samene i Norge på enkelte områder. I alle fall dersom

jeg sammenligner deres situasjon med slovenernes situasjon i Østerrike. Der finnes ingen organer som kan snakke på vegne av alle slovenere, og forholdet mellom den slovenske minoriteten og de germanske myndigheter eller majoriteten er anstrengt, og fungerer kun i forhold til en av flere etnopolitiske slovenske fraksjoner.

Dette eksempelet har jeg konstruert for å vise at forholdet mellom majoriteter og minoriteter aldri er statisk noen steder, og gitt visse forutsetninger kan forholdet mellom samer og nordmenn bli vanskelig i Norge, selv om det på virker som om forholdet er stabilt, og at partene forhandler om økte samiske rettigheter innenfor rammer som den norske majoriteten kan akseptere.

Imidlertid kan nasjonalstaters nasjonalistiske ideologi være fleretnisk fundert, og Hylland Eriksen er en antropolog som har skrevet mye om forholdet mellom etnisitet og nasjonalisme der dette blir synliggjort. Hans empiriske eksempler er hovedsaklig hentet fra Trinidad og Mauritius, to fleretniske samfunn. Spesielt på Mauritius kommer nasjonalisme til uttrykk som en ideologi som representeres, og støttes av et flertall av de etniske gruppene på øya. Inge av de etniske gruppene vil her gjøre nasjonsbygging til et etnisk prosjekt på vegne av seg selv, fordi de alle innser at det vil skape problemer i forhold til de andre etniske gruppene, og kan ende med borgerkrig. Nasjonalisme har i disse to kontekstene en fleretnisk basis. Dette er et viktig poeng som jeg vil komme tilbake til.

Dette er også tilfellet i mange afrikanske land, fordi deres historie sjelden er slik at de kan vise til et etnisk fellesskap i sin nasjonale ideologi. De har grovt og overfladisk sagt utviklet seg fra stammesamfunn via kolonitiden til moderne stater, mens europeiske stater stort sett har utviklet seg fra føydale imperier til moderne stater. Jo helle-Valle har skrevet en artikkel om dette, der empirien er hentet fra Uganda, og hans eksempel viser en konflikt mellom nasjonalistisk og etnisk ideologi med hensyn til ulike prinsipper om moral og sosial organisasjon.

Hylland Eriksens eksempler fra Trinidad og Mauritius viser at det er mulig for flere etniske grupper å bo i samme nasjonalstat på en fredelig måte, men det finnes langt flere eksempler som viser at dette ikke er mulig. Krigen i Bosnia er et nært og tragisk eksempel. Der har

blant annet etniske motstninger mellom muslimer, serbere og kroater ført til en blodig borgerkrig som allerede har vart i over to år.

I motsetning til Hylland Eriksens eksempel fra Mauritius og Trinidad, er Østerrike i følge Østerrikes offisielle nasjonalistiske ideologi etnisk rent, det vil si at det tilsynelatende bor bare germanere der. Den slovenske minoritet i sør er ikke synlig, og det er heller ikke ungarene, en annen minoritet i Østerrike som bor i Burgenland i nærheten av Wien.

Nasjonalismen og nasjonalstaten skaper på den ene side vide, abstrakte fellesskap bygd på et prinsipp om likhet, men på den annen side kan de sette skarpe grenser i forhold til mennesker som ikke er medlem av nasjonen - altså minoriteter og utlendinger.

For at dette ikke så lett skal bli noe som bare handler om de andre vil jeg igjen komme med et eksempel fra samisk - norsk kontekst. Waage skriver: "I 1958 var det for første gang på tale med undervisning i samisk for samiske barn. Et flertall av Karasjok skolestyre sluttet seg imidlertid til sogneprestens forslag om å avvise ideen "fordi dette er helt unødvendig og kanskje skadelig". Da samisk likevel ble innført i 1967, formulerte skolestyret formålet slik: "Hovedformålet med samisk begynneropplæring: - veien til lese-og skrivekunsten, - veien inn i begrepenes verden, - veien inn i norsk språk og tenkemåte." Samisk var en omvei for å lære norsk, ja, for å bli norsk. For, som den parlamentariske skolekommisjonen enstemmig konkluderte i sin innstilling fra 1922-26: "Det er ikke mulig å opparbeide åndskultur blant samene, fordi hele folkets egenart og begavelse ikke peker i den retning".

En annen gruppe i Norge som har vært utsatt for enda verre behandling fra, får vi håpe velmenende norske myndigheter er "de reisende" eller taterne. Så sent som i 1921 var det avstemning i en kommune i trøndelag om taterne burde kunne skytes. Dette ble nedstemt med 15 mot 8 stemmer.

Disse to eksemplene viser at det ikke bare er de andres nasjonalisme som kan føre til ekstreme varianter. Enhver nasjonsbygging er en hårfin balansegang mellom menneskevennlig solidaritet, og bedrevitende forakt for "de andre".

Ironisk nok er nasjonalismen så politisk dominerende i vår tid at mange av dem som rammes av dens overgrep ikke ser noen annen utvei enn å utvikle sin egen nasjonalisme, og det betyr

at mange minoriteter rundt om i verden arbeider for å løsrive seg fra den nasjonalstat de tilhører, for å kunne bli en majoritet i sitt eget land.

Den etniske nasjonalismen, altså en politisert etnisitet med statsbyggende ambisjoner, kan sammenlignes med religion i følge Anderson. Alle ideologier forsøker å få en bestemt politisk orden til å fremstå som naturlig, og de etniske ideologienes taktikk, er å appellere til kulturelle forestillinger om blodsbånd og slektsskapssolidaritet. En av grunnene til at nasjonalisme som ideologi ligner religion og slektsskap i større grad enn f.eks. andre -ismer som sosialisme, er den sterke koblingen som gjøres mellom følelser - kultur og territorielle grenser.

Men hva er det så som gjør at minoriteter blir noe det er problematisk å forholde seg til i et nasjonalistisk perspektiv?

Først og fremst skaper de uorden og forvirring i klare og rene kategorier. Den slovenske minoritet i Kärnten i Østerrike kan være et eksempel på en etnisk gruppe som skaper uorden i nasjonalstatens nasjonalistiske ideologi. Ideologien hevder jo at det bare bor en etnisk gruppe i landet, nemlig germanere, eller tyske østerrikere.

Nasjonalstater er moderne oppfinnelser, og statsgrensene er ingen gitt og naturlig størrelse. Selv om slovenerne i Østerrike er "hår i suppa" for mange germanske nasjonalister, er det viktig å huske på at det er statsgrensene som har endret seg, og at det ikke er slovenerne som har flyttet på seg. Grensene har endret seg, og det er konstruert nye etniske kategorier og nye nasjonalstater. Dersom f.eks. slovenere som bor i Østerrike flytter over grensa til Slovenia, går de over fra å være en del av en minoritet til å bli en del av en majoritet.

Det finnes mange lignende eksempler, og det sies ofte at nasjonalisme avler nasjonalisme, fordi minoriteter som blir majoriteter ofte bruker de samme nasjonalistiske virkemidlene som de selv tidligere har blitt utsatt for. Her kan kanskje de tre nye baltiske statenes behandling av sine etniske minoriteter være et eksempel.

En sier ofte at minoriteter har tre valgmuligheter når det gjelder hvordan de kan forholde seg til en majoritet. De kan la seg assimilere, det vil si at de på sikt smelter sammen med majoriteten. De kan la seg integrere, det vil si at de forsøker å leve i fredelig sameksistens

med majoriteten, eller nasjonalstaten, eller de kan forsøke å ta avstand fra den dominerende nasjonalismen og den eksisterende nasjonalstaten, og forsøke å grunnlegge sin egen stat. Empirisk sett tror jeg flere av disse prosesser vil være i sving samtidig.

Det er et paradoks at det manglende sammenfall mellom nasjonalistisk ideologi, som kan sies å være kartet, og den faktiske fordelingen av etniske grupper i verden, terrenget, ikke fører til at kartet blir endret, men at vi fortsatt prøver å endre terrenget. Nasjonalistiske ideologier har et betydelig destruktivt potensiale, ettersom de kobler en eksklusiv etnisk identitet, sammen med den formidable makt den moderne stat representerer, slik Hylland Eriksen skriver.

Jeg vil nå gå over til forelsningens del tre. Innledningsvis vil jeg her fortelle et empirisk eksempel som er grunnlaget for de refleksjoner som følger. Forholdet mellom nasjonalisme, nazisme, etnisitet og historie i Kärnten er her sentralt, og dette er et forsøk på å si noe om hvilke prosesser og koblinger som kunne vært mulig å forfølge i hovedfagsoppgaven min dersom nasjonalisme der hadde fått en mer sentral plass.

10.oktober er en viktig dato i Kärnten. Etter første verdenskrig ble Østerrike/Ungarn delt, og for å gjøre en lang historie kort gjorde to stater krav på deler av Kärnten, Østerrike og Jugoslavia. Dette førte til at det ble gjennomført en folkeavstemning i dette området i Kärnten 10.oktober 1920. Avstemningsresultatet gikk i favør av Østerrike, og dagen feires som noe ala en norsk 17.mai hvert eneste år. I 1990 var det ekstra stor feiring på grunn av 70 årsjubileet, og den offisielle feiringen var dette året omtrent som en norsk 17.mai ganger ti.

Det er flere ulike arrangementer i forbindelse med 10.oktober feiringen, fra slovenske anti feiringer til ekstreme germanske feiringer. Og det er den siste varianten jeg her vil fokusere nærmere på. Jeg vil her gi en kort versjon av et empirisk eksempel fra oppgaven min.

Denne ekstreme germanske feiringen foregår på et fjell som heter Ulriksberg. Oppe på toppen av fjellet står ennå ruiner av en kirke fra romersk tid, og det er god utsikt i alle retninger. Inne i kirkeruinen er det satt oppp minneplater over frontkjempere som kjempet i SS under 2.verdenskrig. det var også en minneplate med takk til alle norske frontkjempere både på

norsk og tysk, og likeledes takk til soldater fra flere andre europeiske land.

Jeg var oppe på fjellet en gang før den store feiringen sammen med slovenske venner, og da var det ingen andre der, og derfor god anledning til å lese på minneplatene inne i ruinen.

Da jeg dro tilbake for å overvære feiringen av 10. oktober på Ulriksberg var jeg alene. Denne gangen var hele området omtrent utilgjengelig, fordi det var parkert hundrevis av biler og busser fra hele Europa på slettene nedenfor selve fjellet. Tusenvis av mennesker var kommet for å delta, og østerriksk politi og militære holdt vakt rundt arrangementet.

Oppe på selve toppen stod det oppstilt unge gutter i gamle tyske uniformer rundt talestol og ærestribuner, og flagg fra hele Europa vaiet bak dem igjen, også det norske. Folk stod og satt overalt, og alle hadde grønne og brune "østerrikske" klær og hvite skjortet. Ved første øyekast så de uniformert ut.

Jeg skjønnte etterhvert at dette var en forsamling med tusenvis av mennesker som politisk fortsatt sympatiserte med Hitler og hans politikk. Talene jeg hørte var et sammensurium av religion og politikk med klare rasistiske trekk. Til og med Heider, den øverste valgte, politiske leder i Kärnten holdt en sterkt, retorisk tale, full av historieforfalskninger og direkte hets mot slovenene.

Jeg trodde først ikke hva jeg hørte, men det virket ikke som om de øvrige tilhørerne fant noe galt i det som ble fremført fra talerstolen - snarere tvert i mot. Selv følte jeg det som om jeg hadde mareritt i lys våken tilstand, og det var uhyggelig å overvære en samling av denne art, og selv høre og se hvor mange sympatisører disse politiske ideer og holdninger har. På forhånd tror jeg at det jeg hadde forventet å finne var en gjeng gamle krigere som tida hadde løpt fra, men det var langt flere unge enn gamle tilstede.

Tusenvis av mennesker med nazi-sympatier er sterk kost, og dette var ikke en forsamling med såkalt "ekstreme" ny-nazister. dette var smilende, pent kledde middelklasse mennesker fra hele Europa som var villig til å forfekte Hitlers nazistiske ideologi til tross for de "omkostninger" det måtte medføre, men det er nok ikke uten grunn at de fleste føler seg

rimelig trygg så lenge de deltar på arrangementer av en slik art i Kärnten. Her var det jo politi og militære som hadde tatt oppstilling for å beskytte dem.

Etter at jeg fikk utdelt prøveforelesningsteksten har jeg forsøkt å tenke på nytt over hva denne feiringen kan sies å være et uttrykk for i et nasjonalistisk perspektiv. Her kommer ingen svar, men jeg skal forsøke å stille noen spørsmål.

Sosiologen Anthony Smith regnes som en av de fremste nasjonalisme-teoretikere, og han blir referert i all antropologisk litteratur om nasjonalisme. Han har skrevet en bok som heter "Theories of Nationalism" (første gang utgitt i 1971) der han skiller mellom 230 typer av nasjonalisme. Det som er interessant er imidlertid at han setter grensen ved nazisme. Han hevder at nazismen ikke er nasjonalistisk, den er nihilistisk. Selv om det kan rettes teoretiske innvendinger mot å identifisere nazismen med nasjonalismen, er det en historisk kjennsgjerning at Hitler kom til makten på en bølge av nasjonalisme, og at han benyttet en nasjonalistisk retorikk mens han satt ved makten.

Men tilbake til Ulriksberg. For meg er det vanskelig å skille så klart mellom nasjonalisme og nazisme på bakgrunn av denne og flere andre felterfaringer. I Kärnten er disse ideologiene nært forbundet. Feiringen oppe på fjellet kan betraktes som en regional nasjonalistisk feiring, fordi den offisielt finner sted for å feire at Kärnten kom til å tilhøre Østerrike og ikke Jugoslavia. Men til denne regionale, nasjonalistiske feiringen kommer det jo også nazister fra hele Europa for å delta. Det er nærliggende å tenke at 10.oktober feiringen på fjellet også kan fungere som en europeisk nazisamling, og Kärnten som et fristed for nazister. Her var i alle fall i 1990 hele den øverste politiske ledelsen brun, og landeshauptmann Heider deltok jo også selv i feiringen på fjellet. Han holdt en tale med klare rasistiske trekk, og det virket ikke som om han bekymret seg over at det skulle bli kjent at han hadde vært tilstede.

Hvordan kan en fortolke dette? Kort vil jeg nevne at slovenere forholder seg til 10.oktober som germanernes årlige nasjonalistiske feiring over at de heldigvis kom til å tilhøre Østerrike, og de anser også feiringene for å være en årlig påminnelse om at de ikke hører hjemme her. Eller for å si det med Heiders ord: "Dersom slovenerne ikke er fornøyd, eller har noe å klage over, kan de komme seg over Karawankene til Slovenija.

I Kärnten er forholdet mellom slovenere og germanere nært forbundet med forståelsen av spesielt nazismen, og slovenere ble sendt i leir under 2.verdenskrig og fikk samme behandling som øvrige slaver, jøder og sigøynere for å nevne noen.

Hvert år er det sterke følelser i sving både for og mot 10.oktober feiringene, og feiringen har blitt "en uendelig historie" som gang på gang aktualiserer relasjonen mellom den nasjonalistiske og nazistiske ideologi, og den etniske relasjonen mellom den slovenske minoritet og den germanske majoritet og partenes ulike forståelse av enkelte historiske hendelser.

Germanernes sterke kobling mellom etnisk eller kulturell identitet og stat er både et forsøk på å entydiggjøre et kulturelt innhold, og et forsøk på å skape faste, tydelige grenser i forhold til omverdenen. Men statsgrenser er ikke og har ikke vært og vil ikke bli identisk med kulturelle grenser. Innenfor grensene finnes forskjellige typer folk, og på tvers av grensene finnes samme slags folk.

Det er farlig når kartet blir sannere enn terrenget - minoriteter og utlendinger blir potensielle fiender, og alle som bekjenner lojalitetskonflikter blir potensielle forrædere slik Hylland Eriksen skriver.

Til slutt vil jeg komme med noen egne betraktninger til antropologers generaliseringer, som ofte er gjort på bakgrunn av deres empiriske erfaringer. Thomas Hylland Eriksens faglige og mer populærvitenskapelige produksjon rundt nasjonalisme-begrepet bruker jeg her som eksempel for å tydeliggjøre dette poenget mitt. Han er en av flere antropologer som er opptatt av nasjonalisme begrepet, men han er en av få som har arbeidet i moderne og multi-etniske stater, empiriske kontekster som kan betegnes som relativt vellykkede, i et nasjonalistisk perspektiv.

Jeg tror den empiriske kontekst antropologer arbeider i har større betydning for de teoretiske generaliseringer vi gjør enn det vi liker å tro.

Etter mitt syn skriver han ryddig og klart om forholdet mellom nasjonalisme og etnisitet i sine faglige bidrag. Her tenker jeg først og fremst på boka "Us and Them in Modern Societies".

Men i hans mer populærvitenskapelige bidrag som boka "Typisk norsk", og pamfletten "Kulturterrorismen" synes jeg han skriver med litt for stor distanse og med en litt for stor posisjon ironi. Dersom målet med disse publikasjonene er å få "folket" til å tenke på nytt om sitt forhold til nasjonalisme, og da aller helst å ta total avstand fra fenomenet - tror jeg han skyter litt over mål.

Klarer han å skape ordentlig debatt, eller blir det for enkelt å distansere seg fra det karrikerte bilde han skaper av nasjonalisme og nasjonalister? Dersom poenget er å skape debatt om nasjonalisme og nasjonalistiske holdninger, tror ikke jeg han klarer dette ved å skape et bilde som er så negativt at ingen vil kjenne seg igjen i det. Han skriver med engasjement, men samtidig med en intellektuell distanse som gjør at en sitter igjen med et inntrykk av at alle nasjonalister er dumme og ureflekterte. Det ser ut som om Hylland Eriksen har nesten like sterke følelser mot nasjonalistiske holdninger som germanerne på Ulriksberg har for nasjonalisme.

Mitt poeng er selvfølgelig ikke å argumentere for nasjonalisme som ideologi, men snarere å argumentere for at nasjonalistiske holdninger ikke har noen av og på knapp. Tidligere i forelesningen gjorde jeg et poeng av at Hylland Eriksen har skrevet om forholdet mellom nasjonalisme og etnisitet basert på empiri fra Mauritius og Trinidad, stater med en fleretnisk basis.

Det er mulig at hans engasjement også springer ut av de empiriske erfaringer han har etter å ha vært på feltarbeid i vest india. Han vet at det er mulig å skille mellom stat og kulturell identitet, og han vil gjerne at alle nordmenn også skal forstå at dette ikke er en nødvendig kobling.

Dette er et viktig poeng, men jeg tror ikke det oppnås gjennom tekster som har en form som gjør det for enkelt å si "dette handler jo ikke om meg".

Etter å ha opplevd germanske nasjonalister i Østerrike er dette blitt et tema som det er vanskelig å fleipe med, og jeg synes Hylland Eriksen skriver i de mer populærvitenskapelige bidragene sine på en slik måte at nasjonalisme fremstår som skrekkelig enkelt og unødvendig. Her må jeg vel tilføye at jeg er like påvirket av de koblinger som gjøres mellom nasjonalisme og etnisitet i den empiriske kontekst jeg har arbeidet i som han er.

Jeg vil insistere på at vi ikke må skape så stor avstand mellom oss selv og våre teoretiseringer om nasjonalisme, og heller forsøke å bringe disse refleksjoner nærmere oss selv, for at vi skal kunne klare å gjøre noe med egne holdninger.

Helt til slutt et lite "gruk" av Piet Hein:

Til antropologiske forskere

I det inden- og udenlandske

kaster jeg hermed en handske:

Jeg påstår at nordmænd er norskere

End nogen danske er danske.

Knut Baardseth
Boks 30
2310 STANGE.

Stange, den 3/10-94.

Herr Håkon Magne Thomassen,
Kvaløyveien 107,
9013 TRØMSØ.

Kjære Thomassen!

Takk for sist. Det var hyggelig at du besøkte oss. Det gjør godt med innslag fra den store verden. Likeledes er det interessant å høre tanker fra en ungdom som utvilsomt interesserer seg for mer enn akkurat det daglige brød. Vi er etterhvert blitt så historieløse. Historie er likesom noe man ikke har bruk for...

Jeg har lest lett gjennom Eva Klingenberg's beretning. Uten å ta standpunkt til hennes mange synspunkter på nasjonalismens mange varianter, må jeg si at hennes beskrivelse av Ulrichbergstevnet er direkte løgnaktig, tendensiøst og slurvete. Hun sier at hun har vært til stede på vårt stevne - med masse nasister og flagg - endog det norske. Norsk flagg er riktig. Datoen oppgis flere ganger til 10. oktober. Stevnet er alltid første søndag i oktober(!) Så skriver hun hele tiden "Ulriksberg" og en taler benevnes å hete "Heider" men han heter Haider.

"Gamle tyske uniformer" skal vel oppfattes som uniformer fra 2.verdenskrig mens det i virkeligheten er rent gamle uniformer - formodenlige mange hundre år gamle - slike som også hos oss hentes ut av museene for spesielle anledninger. "Alle hadde grønne og brune østeriske klær med hvit skjorte", er også det rene tøv. Man ser en rekke bunader av forskjellig slag - ikke minst slovenske. En del av mennene har noe tilsvarende - et "Kärntner-Anzug" - som de er stolte av. Dette er en enkel dress av brungrønn farge - hvis jeg ikke husker feil.

Det slovenske innslag er betydelig og vennskapet med nabolandet Slovenia understrekes fordi dette området gjennom tidene har vært et urolig hjørne av Europa. Jeg har vært dernede to ganger, men ordet germaner har jeg overhodet ikke hørt. Den røde tråd er hele tiden det motsatte av rasisme - alt kretser om fred og fordragelighet.

Du får lese klippene fra ganske vanlige aviser på stedet. I utgangspunktet er de sikkert fiendtlig innstillet som alle andre vanlige aviser. Det er bittert å se hvordan denne Klingenberg kan svindle overfor en forsamling som formodentlig ikke aner noe som helst om hva hun beretter om. Det er da lett å servere løgnene - på gammel marxist-leninistisk vis. Riktig et skole-eksempel. "Noe blir alltid hengende igjen...".

Vennlig hilsen

Vedlegg: Klipp fra østeriske aviser.